

I sina resonemang knyter författarna an till en internationell litteratur som behandlar turism och kulturarv. Referenser till Arjun Appadurai, Barbara Kirschenblatt-Gimblett och John Urry återkommer i flera av artiklarna. Här skulle jag önska att författarna anammat ett mer läroboksmässigt förhållningssätt. Antologin är tänkt som en introduktion vid studier av turism. De refererade forskarna är visserligen ledande på disciplinens internationella arena, men deras tankar kan knappast betecknas som allmängods. En mer tydlig genomgång, gärna inledningsvis, av de huvudpoänger som dessa forskare fört fram skulle ge en bredare inblick i forskningsfältet som helhet och kunna underlätta en förståelse av de resonemang som de enskilda artikelförfattarna sedan tillämpar. Som det nu är tenderar de återkommande referenserna till den internationella forskningen att passera som självklarheter. Det är de inte och som läsare är det lätt att känna sig utestängd.

Jag får också en känsla av att arbetet med boken gått mycket fort fram, som om skribenterna inte tagit sig tid att stanna upp och tänka sina tankar fullt ut. Det är sällan som det ges plats för några längre begreppsutredningar och i den mån ett begrepp definieras så görs det mer i förbifarten. Varför denna iver? Jag tror att antologin överlag hade mått bra av en mer sammanhållen redigering. Flera av texterna startar om och det är många ordrika resonemang som sköljer över läsaren. För egen del var det först vid andra genomläsningen som samlingens många kvaliteter uppdagades.

Sammantaget kan sägas att antologins kvalitet är att den visar på turismen som ett vitalt fält öppet för forskning. Jag tror att den kan locka till egna studier och att "upplevelse" då kan vara en inspirerande begreppslig sökmotor. Helhetsintrycket dras dock ner av att analyser och begreppsresonemang inte fördjupats. Det är sällan jag lämnar en text riktigt mätt, utan de olika bidragen blir mer av aptitretare.

Lars Kaijser, Stockholm

Det urbana rummet. Gösta Arvastson (red.). Bokförlaget Korpen, Göteborg 1999. 144 s. ISBN 91-7374-623-1.

"Hur går det till att skriva texter som sträcker sig bortom vad man känner igen?" Frågan ställs av redaktören Gösta Arvastson (s. 122) i antologin *Det urbana rummet*, men löper som en underförstådd undran genom samtliga bidrag av bokens åtta författare. Sju dokto-

randers betraktelser från en vistelse i storstaden London och en mentor, som i en inledande prolog och avslutande epilog kontextualiserar och sammanfattar. Egentligen vet jag inte riktigt vad jag ska tycka om antologier, de tycks skölja över oss i en aldrig sinande ström. Projekt som får pengar ska producera, publicera. Ändå ter sig formen meningsfull i detta fall.

På samma gång som man från olika synvinklar söker problematisera storstaden London, så är det också i mångt och mycket en reseskildring. Alla trevar de sig fram i London under en begränsad tid och med utanförskapets blick. Konfronteras med ett offentligt rum som ter sig icke-hemmavant, kanske en smula exotiskt, men som på något sätt ändå går att knyta samman med det man känner sedan tidigare. Som en ande från det förgångna svävar de idag närmast klassiska studierna av 1950- och 60-talens East End av sociologerna Peter Willmott och Michael Young. Det är ingen tillfällighet då projektet är knutet till North London University och University of East End, och den kulturforskning som bedrivs i området. En annan, kanske ännu viktigare sammanhållande faktor är att etnografien står i fokus i samtliga bidrag. Ska man identifiera ett klart uttalat gemensamt syfte för antologins författare så är det just detta, att skapa en *impressionistisk etnografi* och att söka gå utanför sina egna invanda föreställningar både om vad en stad är och vad som är en "bra" eller korrekt etnografisk skildring.

Kanske är *Rebecka Lennartsson* den som mest konsekvent sökt skapa en impressionistisk etnografi när hon flanerar i staden, betraktande de böljande folkhoppar som rör sig i affärskvarteren bland höga huskroppar av stål och glas, på tunnelbanetåget, eller bland de lite ruffiga stenhusen i Bethnal Green, East End. Staden är indelad i rumsliga enheter och människokategorier. Att bli synlig, vare sig man är kvinna eller uteliggare, kan få både positiva och negativa konnotationer. Vänliga hälsningsfraser i Bethnal Green ställs mot citykärnans anonymitet, där synliggörande tycks sammanfalla med att avvika i negativ mening. Att vara fel individ på fel plats leder till utpekande och kanske ogillande blickar.

Även *Maria Zackariasson* har, i sin studie av olika McDonalds-restauranger, kommit att arbeta med citykärnan och Bethnal Green som två nästan kontrasterande etnografier. Även här finns ett betraktande av människan i relation till den miljö hon befinner sig i. Långsamheten i Bethnal Green med arbetslösa och småbarnsmammor återspeglas i restaurangens inredning, liksom det höga tempot i city eller exklusiviteten

vid Liverpool Station. Åter tycks anonymiteten i city präglade själva den sociala samvaron, där en liten flicka förgäves söker mammans uppmärksamhet, till skillnad från Bethnal Green, där barnen självklart tycks hamna i centrum.

Maria Andersson tar oss med in i en offentlighet som tycks än mer målstyrd och tämligen privat, in till arbetslösheten och ett annat sorts utpekande som sker på stadens olika arbetsförmedlingar. Hon diskuterar arbetslöshetens och jobbsökeriets villkor, där arbetsförmedlingens skrivbord blir en gräns, en markering om vem man är beroende på vilken sida om skrivbordet man befinner sig. Kanske är det ingen tillfällighet att den äldre arbetsökande kvinnan med sin shoppingvagn inte vill låta sig intervjuas, medan en man i chefsposition inte alls tycks ha några betänkligheter.

Anna Ljung tycks i sitt bidrag, liksom *Rebecka Lennartsson*, fascineras av de underförstådda överenskommelser som på olika platser styr våra rörelser. Hur man gör sig privat på offentliga platser, men kanske framför allt hur man medvetet eller helt ofrivilligt presenterar sig inför andra. Punktjejen vid tunnelbaneanedgången, den gamla damen i sin egen långsamma rörelse, undvikande manöver vid möte med uteliggare, proper herre och dam på jakt efter taxi, arbetare och tjänstemän på Fordfabriken, en grupp utvecklingsstörda på Museum of Childhood. Fragment från olika rum med sina specifika koder.

Katarina Ek-Nilsson håller sig mer renodlat till museet, där världen direkt uttalat ordnats i avdelade kategorier och skapat en text om hur barndomen bör, eller borde ha varit. Kategoriseringsprinciper som kön, social klass, etnicitet och tidskronologi går att återfinna både på gatan, i tunnelbanan, på Fordfabriken och arbetsförmedlingen, men i museimiljön tycks de mer frilagda. Samtidigt har föremålen laddats om; från att ha varit mer eller mindre bruksvaror utgör de nu ett koncept om barndomens intimitet. Något att bese och konsumera av besökarna.

Anders Meibus intresserar sig för de berättelser som ständigt byggs upp och monteras ned i den mångfald av situationer som ständigt uppstår. En text på en vägg och en man från Bangladesh med en halsduk som förkunnar *I love Holland*. En plötslig bild som lika snabbt löses upp, förändras till något annat. Soho som är ett distrikt mer än en stadsdel och där själva namnet tycks andas obscenitet. Olika rum skapar olika förväntningar, i förförståelsen lika väl som i skeendet. De ofullständiga och paradoxala bilderna, där störande element hindrar

åskådaren att se helhet och homogenitet, skapar en slags social poesi i stadsdelarna.

Staden tycks ha två sidor, betraktas både som en ond och en god plats, påpekar *Mikael Vallström* i sitt bidrag. Det onda benämns som alienation, främlingskap och omänsklighet, medan den goda staden förkroppsligas i det lokalt platsbundna, i kommunikation och kontakt. Han söker finna lösningen på detta dilemma i ett slags begreppsliggörande, där *den kapitalistiska marknadens logik* ställs mot *offentlighetens kulturella logik* och *släktskapets kulturella logik*. De två förstnämnda kommer i mångt och mycket att förkroppsliga den onda staden, medan det sistnämnda präglar våra föreställningar om den goda staden. Även dessa begrepp bollas mot i det närmaste kontrastiva miljöer. Citykärnan mot Bethnal Green mot Dagenhem (också i East End).

Trots de olika infallsvinklarna, har de sju författarna ändå mycket gemensamt i den bild av London som de skapar. Det verkar uppenbart att de inte bara fältarbetet i samma område, utan också tillsammans. Vissa situationer tycks förekomma i fler tappningar. Besök på Fordfabriken, pub-besök och besök på arbetsförmedlingen tycks dyka upp lite här och var. Här hade man kanske kunnat utnyttjat antologiformen i högre utsträckning. Det hade varit spännande att mer uttalat kunna ta del av samma situation fångad från olika synvinklar. Nu får man gissa sig till var dessa olika perspektiv på samma situation gömmer sig i texten.

Gemensamt tycks också vara att författarna gärna ställer livet i East End, framför allt stadsdelen Bethnal Green, i kontrast mot affärscentrum i city. I Vallströms artikel problematiseras bilden av den goda, respektive den onda staden och vid läsning av de sju bidragen tycks det som om författarna själva, även om de är medvetna om dessa stereotypiserade bilder, ändå på något sätt har svårt att frigöra sig från dem. Citykärnan får frekvent symbolisera det alienerande, det anonyma, det effektiviserade och där utanförskap på ett mycket tydligt sätt tydliggörs. Omvänt så blir Bethnal Green det lite småstökigt trevliga, där effektivitet och ordning inte står i fokus utan människor får den plats och tid de behöver. Bidragen genomsyras inte bara av en diskussion om modernitet och postmodernitet, utan tycks också rikta kritik. Nu hårdnar jag kanske en smula och det är heller inte min sak att tala om hur det är i Londons olika delar. Men är det alltid så att t.ex. det anonyma är negativt? Finns det inte också något befriande i att slippa bli sedd? Jag hade önskat mig lite mer vändande och vridande kring sådana resonemang i boken.

Nu vill jag dock inte verka för gnällig och missnöjd. Det var så mycket jag tyckte om. Framför allt är det glädjande att ta del av en uttalad ambition att experimentera med etnografins lite stelnande former. Det är mer eller mindre uttalat i de olika artiklarna, och säkert har mycket av experimenten gått förlorat i själva textskrivandet. Det är svårt att översätta sinnesintryck till text, speciellt om man vill att den ska äga någon slags vetenskaplig giltighet, och man har genomfört projektet med skiftande konsekvens. Speciellt i Lennartssons artikel tycks mycket av intrycken blivit kvar. Vinden är bitande, avgaserna blygrå och juldekorationerna överdådiga. Texten flödar rikt och man läser med glädje. Samtidigt blir det just i detta rika flöde också uppenbart att en impressionistisk etnografi inte är utan svårigheter. Att beskriva huskroppar som slukar och spottar ut drivor av människokött, skapar också en text om ett nästan ödesmättad främlingskap i hela citykärnan. Och hur kan man egentligen veta, att de som går runt och pratar i mobiltelefon är ”inbegripna i intensiva samtal med individer som befinner sig i andra städer, i andra länder”?

Naturligtvis kan man inte det. Naturligtvis skapar man med en smula vidlyftighet också utrymme för det spekulativa. Men det finns också många fördelar. Där ambitionen om vetenskaplig exakthet kanske får ge vika en smula är kanske istället något annat vunnet. Man levandegör, skapar känsla för atmosfär och närvaro som de mer torra, täta beskrivningarna aldrig riktigt förmådde göra. Man kan säga, både vad gäller denna antologi och etnografi i allmänhet, att detta med att skapa sitt eget material ger utrymme för texter som går utanför det man känner igen. En impressionistisk, kanske vidlyftig etnografi kan tyckas vara en klen källa till kunskap, nästan en sammanblandning mellan vetenskap och det egna tyckandet, men kan lika gärna benämnas som en styrka – en tydlighet. För hur ofta döljer vi inte att vi faktiskt *tycker* något om det vi skriver under vetenskapligt torra och tillrättalagda fraser?

Elisabeth Högdahl, Lund

Rekordåren – en epok i svenskt bostadsbyggande. Thomas Hall (red.). Boverket, Konstvetenskapliga institutionen, Stockholm 1999. 224 s., ill. ISBN 91-7147-568-0.

Få epoker i Sveriges byggnadshistoria har blivit så omdebatterade som det s.k. miljonprogrammet. Upp-

takten till detta omfattande byggnadsprojekt var den bostadsbrist som vägrade ge vika trots flera decenniers försök till åtgärder. Den bostadssociala utredningen som tillsattes 1933 och vars slutbetänkande kom 1945 förespråkade ett kraftfullt agerande för att få bukt med den låga boendestandarden. Samhället skulle ta sitt ansvar för den ohållbara situation där mer än hälften av landets invånare saknade en bra bostad. Inflyttningen till städerna, där många av de befintliga bostäderna var både trånga och omoderna, fortsatte att öka i efterkrigstidens Sverige. Regeringen beslutade 1965 att satsa på en snabbare utbyggnadstakt. Planen var att årligen från 1965 och tio år framöver låta uppföra 100 000 bostäder, därav begreppet miljonprogram som myntades en kort tid efteråt.

Man planerade för den nya bebyggelsen där man kunde få loss stora tomtarealer, i stadens utkant eller flera mil från centrum. De moderna bostadsområden som växte upp i ett rasande tempo kritiserades redan under sin samtid för sin storskalighet och snart blev bilden av ödligt utplacerade höghus i grå betong den allmänt vedertagna. Byggnadstakten innebar att utformningen av ytorna mellan husen ofta åsidosattes, något som i samspel med den ensartade arkitekturen förstärkte upplevelsen av en torftig miljö. Efterkrigstidens stadsplanering präglades också av den ökande bilismen och man strävade efter en total trafikseparering. Följden blev i hög grad en anpassning till bilen, även om intentionen var en omsorg om lekande barn och andra fotgängare. Storstadsregionernas miljonprogramsområden med namn som Rosengård, Rinkeby och Hammarkullen figurerade ofta i media som typiska exempel på inhumana, problemfyllda boendemiljöer. Segregeringen bredde ut sig. Snart bodde nästan bara människor från socialt utsatta grupper i de områden som drabbats av dåligt rykte. De som hade möjlighet sökte sig tillbaka till den äldre stadskärnan, som strax innan betraktats som rivningsmogen, eller köpte villa i förorten. Miljonprogrammet betraktades länge som en enhetlig, tämligen misslyckad satsning på massproducerade flervåningshus i betong.

Sedan en tid pågår en omvärdering av den avskydda eller helt enkelt förbigångna 60- och 70-talsarkitekturen. När byggnadsbeståndet efter 30 år står inför en osäker framtid har det blivit alltmer angeläget att öka kunskapen och förståelsen för epoken, som även kallas för rekordåren. Husen som har restaurerats, genomgått omfattande förändringar eller är rivningshotade dokumenteras och kvaliteter och särarter kartläggs. Representanter för kul-